

O‘RMON XO‘JALIGI SOHASINING AHAMIYATI VA BUGUNGI KUNDAGI
O‘RNI

Xushvaqto'v Jamshid Eshmurod o'g'li
Anvarbekov Islombek Anvarbek o'g'li
Umarova Fotima Faxriddin qizi

Annotatsiya: O'rmonlar - odamlar uchun dam olish maskanidir, ular zararli gaz, changlarni ushlab qolishadi, mikroiklimni vujudga keltiradi, tuproqni eroziyadan saqlaydi. Tuproqning ustidan yog'ib kelayotgan yog'in-sochinning suvi o'rmonning ichidan o'tayotib mikroorganizmlardan tozalanadi. Shu ma'lum bo'lganki o'rmon ichidan oqib o'tgan suvning 1 litrida 9 ta oshqozon chuvalchangi bo'lib, o'rmondan o'tmagan suvda esa 18 ta bo'lgan, ya'ni 2 marotaba ortiq.

Kalit so'zlar: o'rmon, qurulish, zamonaviy texnologiya, namlik, tuproq, rivojlanish, daraxtzorlar.

Аннотация: Леса являются местом отдыха людей, они задерживают вредные газы и пыль, создают микроклимат, защищают почву от эрозии. Дождевая вода, попадая на почву, очищается от микроорганизмов по мере прохождения через лес. Было известно, что в 1 л воды, протекавшей по лесу, было 9 желудочных червей, а в воде, не прошедшей через лес, 18, т. е. в 2 раза больше.

Ключевые слова: лес, строительство, современная технология, влага, почва, развитие, древесные ресурсы.

Abstract: Forests are a place of recreation for people, they trap harmful gases and dust, create a microclimate, and protect the soil from erosion. Rainwater falling on the soil is cleaned of microorganisms as it passes through the forest. It was known that there were 9 stomach worms in 1 liter of water that flowed through the forest, and 18 in the water that did not pass through the forest, that is, 2 times more.

Key words: forest, construction, modern technology, moisture, soil, development, tree groves.

KIRISH

O'rmon xo'jaligi sohasi bo'yicha mutaxassis bo'lish uchun o'rmonning hayot qonunlarini bilish kerak, uning rivojlanishi, qayta tiklanishi (ko'payishi), yetishtirish, o'rmonni parvarish qilish, o'rmonning hosildorligini oshirish va boshqalar. Yuqorida ko'rsatilgan muhim savollarga o'rmonchilik fani javob beradi. Fan ikki qismga bo'linadi. Birinchi qismi o'rmonshunoslik deb ataladi yoki o'rmonning biologiyasi, bunda o'rmon hayotning qonunlari o'rganiladi, ya'ni o'rmon bilan atrof-muhit orasidagi o'zaro aloqa. Ikkinchi qismi amaliy o'rmonchilik o'rmonni kesish usuli bilan parvarishlashni va boshqa kesishlarni yoritadi, undan tashqari o'rmonning yog'ochdan tashqari bo'lgan mahsuloti. Ikkala qismi bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, bir-birini to'lg'azadilar.

O'rmonlar yog'och ishlab chiqaruvchi asosiy manba sifatida xalq xo'jaligining hamma sohalarida keng qo'llaniladi. Bu - qurilish. Qog'oz, mebel sanoati yog'ochdan 2000 gacha har

xil materiallar ularning asosiylari 1 sxemada keltirilgan. Yog'ochga bo'lgan talab yildan-yilga ortib boryapti. Dunyo miqyosida yog'ochga bo'lgan talab 2005 yilga borib 2-3 marotaba oshadi. Yog'ochdan tashqari o'rmonlar oziq-ovqat olish uchun ham xizmat qiladi. (Yong'oq, xandon pista, Sivers olmasi va boshqalar) va shifobaxsh xom ashyo sifatida xizmat qiladi (na'matak, chirg'an oq, eman, sofora va boshqalar). Undan tashqari 500 ga yaqin shifobaxsh o'tlar bizning tog' mintaqamizdagi o'rmonlarda o'sadi va ulardan foydalaniladi.

O'rmonlar - odamlar uchun dam olish maskanidir, ular zararli gaz, changlarni ushlab qolishadi, mikroiklimni vujudga keltiradi, tuproqni eroziyadan saqlaydi. Tuproqning ustidan yog'ib kelayotgan yog'in-sochinning suvi o'rmonning ichidan o'tayotib mikroorganizmlardan tozalanadi. Shu ma'lum bo'lganki o'rmon ichidan oqib o'tgan suvning 1 litrida 9 ta oshqozon chuvalchangi bo'lib, o'rmondan o'tmagan suvda esa 18 ta bo'lgan, ya'ni 2 marotaba ortiq. Nihoyat o'rmon - bu ov qiladigan joydir, undan tashqari ularda asalarichilikni rivojlantirish mumkin (zarang, tol, oq akatsiya, sofora va butalar). O'zbekistonda o'rmonning katta ahamiyatga ega ekanligini e'tiborga olib, Oliy Majlisning 14 sessiyasida (aprel, 1999 y) «O'rmon to'g'risida Qonun» qabul qilindi. Unda o'rmon xodimlarining asosiy vazifalari ko'rsatilgan.

Yer kurrasida o'rmonlar bir tekisda joylashgan emas. O'rmon maydonlarining yarmi tropik mintaqaga to'g'ri keladi, qolganlari o'rta mintaqqa, shimoliy yarim sharda joylashgan (Rossiya, Kanada, AQSh va boshqalar). 1 kishi hisobiga olganda Rossiyaga 5-8 ga, Lotin Amerikasida 5, Kanadada- 4 ga, Afrikada - 2,4 ga maydon to'g'ri keladi.

O'zbekistondagi o'rmonlarni tashkil etuvchi asosiy tur bo'lib, archa kiradi. Archazorlar - tuproqni muxofaza qiladi, suvni himoya qiladi va uni tartibga soladi.

Bizning tog' mintaqamizda archaning turi uchraydi: Qora archa (zarafshon archasi), saurarcha (yarimsharsimon archa), o'rik archa (turkiston archasi). Ular bir-birlaridan tashqi ko'rinishi, vertikal tuzilishi bilan farq qiladilar. Archadan keyin tog'larda tabiiy ravishda yong'oqzorlar o'sadi: xandon pista 600-1700 m balandlikda, grek yong'og'i 1000-1500 m, bodom 800-1600 m va mevali daraxtzorlar (olma, olxo'ri, do'lana, nok va boshqalar). Tog'larda kichik guruh bo'lib (karkas) uchraydi, daryolar yonida - xurmo, zarang, olcha uchraydi.

O'zbekistonda tabiiy - o'rmonlarlan tashqari kichik o'rmonzorlar ko'rinishida, qishloq xo'jalik ekinlari atrofida o'rmon ixotazorlari, kanallar, suv omborlari, avtomobil, gaz quvurlari 10 mln ga sun'iy daraxtzorlar mavjud. Bu yerda har xil daraxt, buta o'simliklari uchraydi, bizning sharoitimizga moslashib qolgan introduktsiya qilingan turlar o'sadi. Ularning ko'pchiligi (eman, qayrag'och, oq akasiya, sofora, daraxtlarning ayrim turlari) bizda tezroq o'sadi (o'z vataniga nisbatan), issiq iqlim va havoning quruqligiga yaxshi chidaydi.

Qumli-cho'l mintaqasida qora va oq saksavul o'sadi, ulardan tashqari sho'ra, qandim, cherkez, daryolar cherkez, daryolar chetida yulg'un, turangil o'sadi. Bu o'rmonlar O'zbekiston o'rmonzorlarining 70% ni tashkil etadilar va qumni mahkamlovchi sifatida ishlatiladi va mollar uchun yem-xashak rolini o'taydilar.

O'zbekistonning uchinchi o'rmon-tashkil etuvchi mintaqasi bu to'qayzorlardir. Ular daryolarga yaqin joylashgandir, qirg'oqni yuvilib ketishdan himoya qiladilar, suvni tartibga soladilar. Ularga turangil, tol, jiyda turlari kiradi, tog'larda kamroq ravishda qayin, so'gdiana, shumtoli uchraydi.

O'zUXITI, Botanika bog'i, ToshDAU ning o'rmonchilik va o'rmon melioratsiya kafedrasida olimlari introduktsiya qilingan turlari bizning sharoitimizda o'stirish usullari to'g'risida tavsiyalar ishlab chiqishgan.

O'zbekiston o'rmonlar maydoni respublikaning umumiy maydonining 4% ni tashkil etadi. O'rmonchiliklarning asosiy vazifasi o'rmonlarni barpo qilish, o'rmonlarni o'stirish va shu o'rmonlarni himoya qilishdir. O'rmon to'g'risida to'g'ri tushunchaga ega bo'lmasdan turib o'rmonda xo'jalikni samarali ravishda olib borish mumkin emas. Ko'pincha odamlar o'rmon-daraxtlarning majmuasidan iborat deb tushuniladi. Bu noto'g'ridir. Daraxtlari ko'p bo'lgan parkni o'rmon deb bo'lmaydi, alleya va dashtni alohida daraxt deb bo'lmaydi.

Daraxtlar majmuasi o'rmonni tashkil qilishi uchun daraxtning soni emas balki sifatli belgilari ham bo'lishi kerak. Masalan, o'rmonda va o'rmondan tashqari o'sib turgan daraxtning shakli va ko'rinishi. Sifatli belgilar daraxtlarning bir-biriga ta'siridan paydo bo'ladi, ya'ni shu natija o'rmonda harorat, namlik, yorug'lik va boshqa faktorlar o'zgaradi. O'rmonda daraxtlar bir-biriga ta'sir qilibgina qolmay, tashqi muhitga ham ta'sir ko'rsatadi. O'rmonda daraxtlar va hayvonot dunyosi orasida o'zaro bog'liqlik paydo bo'ladi, natijada o'rmon o'zining shaxsiy muhitini barpo etadi. Juda katta va yirik daraxtlar, shox-shabballari rivojlangan. Bundaylar 5% uchraydi. Yirik shox-shabballari rivojlangan daraxtlar 30-40 %. O'rtachalari, balandligi kichikroq, shox-shabballari ensizroq 20-40 %. O'sishdan qolganlari, shox-shabballari, kichik 10-20 %. Shox-shabballari bir tekisli. Bir tomonlama shox-shabballari. Qurib borayotgan va quriganlari (10 % gacha). Shox-shabbasi hali tirik. Shox-shabbasi quruq.

O'rmonlarni kesib paravarish qilish ishlarida bu klassifikatsiya hozir ham qo'llaniladi. Andoza (GOST) bo'yicha boshqa klassifikatsiyalar ham mavjud.

Hamma daraxtlar bir xildagi tuproq iqlim sharoitida o'sib, yoshi bir xil bo'la turib nima uchun bunday sinflarga bo'lish qo'llaniladi? degan savol tug'ilishi mumkin. Tadqiqotchilarning ma'lumotiga ko'ra asosiy sabab bu ularning irsiyati, genetik belgilaridir. Undan tashqari, urug'lar har xil sharoitga tushib qoladi, bir sharoitda tuprog'i sernam, boshqalari namligi ozroq joyga tushib qoladi. Undan tashqari har xil miqdorda yorug'lik, harorat, tuproqning unumdorligi, changni va zararli gazlarni ta'siri va hokazo faktorlar bo'lishi mumkin.

Kuzatuvlar natijasida shular aniqlandiki, tuproqda ozuqa moddasi va namligi oz bo'lsa daraxtlarning deferentsiyasi (tabaqalanishi bo'linishi) kuchsizroq kechadi, chunki hamma daraxtlar noqulay bo'lib sekin o'sishadi. Tuprog'i ozuqa moddalarga boyroq, sernam bo'lgan joylarda daraxtlarning balandligi bo'yicha tabaqalanishi kuchliroq bo'ladi. Bu yerda daraxtlar tezroq o'sishadi, bir-biriga ta'siri ham kuchliroq bo'lib, ayrim hollarda ular orasida qarama qarshilik paydo bo'ladi.

O'rmon daraxtzorlardan (daraxtlar), yosh daraxtlardan (podrost), butalar (podlesok), tuproqning ustki qismini qoplagan o'simliklar (jivoy napochvenniy pokrov), o'rmon tuproq ustidagi barglar, mayda shoxlar va to'shama qoldiqlardan iborat qatlam (lesnaya podstilka) va tuproq (ildiz tarmoqlari) dan iborat.

Tirik qoplam - tuproqning ustki qismini yopib turuvchi o't o'lanlar. Ularning turlari daraxt turlarining tarkibiga bog'liqdir. O'rmon tuprog'i ustidagi barglar, shoxlar va poya qoldiqlaridan iborat qatlam yoki to'shama. Bu to'shama bir tomondan tuproqni eroziyadan saqlaydi, ikkinchi tomondan o'rmonni qayta tiklanishiga xalaqit beradi. Rizosfera - daraxtlar tikka turish uchun sharoit yaratadi, ularga namlik va ozuqani beradi. Ularning chuqurligi daraxtlari va tuproq sharoitda bog'liqdir.

To'liqlik (polnota) - daraxt shox-shabbalarining bir-biriga tegib turishligi. Agar daraxtlarning shox-shabbalari orasida bo'shliq bo'lmasa unga to'liqlik 1 ga bo'ladi, agar bo'shliq 50 % ni tashkil etsa to'liqligi 0,5 ga teng bo'ladi va hokazo. Zichligi bir gektar o'rmondagi daraxtlarning soni.

Bonitet - daraxtzorlarning mahsuldorligi, daraxtlarning o'rtacha balandligi va yoshini hisobga olib aniqlanadi. Masalan, 50 yashar chinor daraxtlari bir sharoitda balandligi 25-30 m ga, boshqa tuproq iqlim sharoitida 10-15 m ga yetadi. Sharoit qancha yaxshi bo'lsa, mahsuldorlik shunchalik yuqori bo'ladi, ya'ni o'rmonning boniteti yuqori bo'ladi. Hozirgi davrda bonitet 5 klassga bo'linadi -I,II,III,VI V- klasslar, qo'shimcha ko'rsatkichlar ham bor Ia, Ib, Iv. Tabiatda o'rmon bir bonitetdan ikkinchi bonitetga o'tishi kuzatilgan. Bonitetni prof. M.M.Orlov jadvalidan aniqlashadi, ammo hamma turlar uchun jadval tuzilmagan.

Tovarligi - qurilishi uchun yog'och qismining yog'och miqdori, I klassli tovarlikda yog'ochning yog'och miqdori 90% dan yuqori, bu ignabargli daraxtlar uchun, keng bargliklar uchun esa 70% dan yuqori. II klass- igna bargliklar uchun 70-90 % va keng bargliklar uchun 45-70%. III klass ignabargliklar uchun 70% dan kamroq va keng bargliklar uchun 45 % dan oz.

O'rmonning belgisiga uning turi kiradi. Bu masala biroz murakkabroqdir, shuning uchun u alohida ko'riladi, ya'ni mustaqil mavzu sifatida ko'riladi. O'rmon maydoniga o'rmon ichidagi ochiq (sayxon) yer, yalanglik harakterlidir, u yerda o'rmon bo'lmaydi; siyrak daraxtzor - to'liqligi 0,3 dan past bo'lgan o'rmon, yalanglik - o'rmon ichidagi o't bilan qoplangan yer uchastkasi.

XULOSA

Daraxtzor - asosiy komponentdir, u ikki - uch pog'ona (yarus) dan iborat bo'lishi mumkin, yoki bir turdan tashkil topgan bo'ladi. Shakli bo'yicha o'rmon murakkab va oddiy bo'lishi mumkin. Oddiy o'rmonda hamma daraxtlar bir pog'onada joylashgan, murakkab o'rmonda 2, 3, 4, pog'ona bo'lishi mumkin. Yosh daraxtzor (podrost) - yosh avlod, pastki pog'onani (yarusni) egallaydi, ona daraxtlar kesilgandan so'ng ularni o'rnini egallaydilar. Yosh daraxtzorning yoshi 3-5 yil. U o'ziga nisbatan alohida e'tiborni talab qiladi - ya'ni himoya qilish, mollardan himoya qilish va mexanik zararlanishdan saqlanish kerak. Butalar (podlesok) - butalar yoki ikki darajali daraxtlar turlari. Vazifasi - tuproqni qurib qolishdan

saqlash, eroziyadan himoya qilish begona o't -o'lanlarni o'sishiga xalaqit berish. Ularning ko'pchiligi tuproqning unumdorligini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Nigmatov U. «Mero` sodeystviya estestvennomu vozobnovleniyu v archovnikax Uzbekistana». T: 1960.
2. Ablayev S.M, Dosaxmetov A.O, Yuldashev Ya.X. «O'zbekiston sharoitida terak yetishtirish». T.: 1995.
3. Ablayev S.M. «Fistashka», Agropromizdat, M: 1987.
4. Bog`danov P.L. «Dendrologiya». M.: 1974.
5. Bulgin N.Ch. «Dendrologiya». M.: 1985.
6. Gorshenin N.M, Shvidenko A.I. «Lesovodstvo». Lvov. 1977.
7. Nigmatov U. «Mero` sodeystviya estestvennomu vozobnovleniyu v archovnikax Uzbekistana». T: 1960.
8. Usmanov K. «Dendrologiya». T: 1980.
5. Ali Mansoor, A. A., Mohammed, O. S. M., Ahmed, H. R., Munasser Awadh, A. N., Abdulfatah, H. M., & Sheikh, E. Y. (2023). English language teaching through a short story: A technique for improving students' vocabulary retrieving. *Cogent Education*, 10(1), 2161221.
6. Kosimova, A. (2022). DRABBLLAR–KICHIK HAJMI EPIK JANR. In *INTERNATIONAL CONFERENCES* (Vol. 1, No. 21, pp. 490-493).
7. Kosimova, A. (2022). MAIN FEATURES OF LANGUAGE LEARNING STRATEGIES. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(12), 1247-1249.
8. Sua, M. R. (2021). Cognitive strategies for developing students' reading comprehension skills using short stories. *REXE-Revista de Estudios y Experiencias en Educación*, 20(44), 233-253.
9. Kholikovich, T. K. (2022). DEVELOPING PROFESSIONAL LEXICAL COMPETENCE AMONG FUTURE TEACHERS. *Conferencea*, 88-90.
10. Khalikovich, T. K. (2022). Innovative Methods of Teaching Future Teachers. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 5, 135-136.
11. Xoliqovich, T. X. (2022). TEXNOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA O'QITUVCHILARNI KASBIY TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHNING XUSUSIYATLARI. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 2(23), 190-192.
12. Xoliqovich, T. X. (2022). BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI KASBIY TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISH. *PEDAGOGS jurnali*, 7(1), 471-474.

